

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Звагельський В. Б. (Суми, Україна), канд. філол. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Світайло Н. Д. (Суми, Україна), канд. філософ. наук;
Пашин В. П. (Курськ, Росія), д-р іст. наук;
Петрищева Н. С. (Курськ, Росія), канд. іст. наук;
Рамач Я. (Новий Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Хлопова І. Є. (Курськ, Росія), канд. іст. наук.

Видання рекомендовано до друку рішенням вченої ради юридичного
факультету Сумського державного університету
(протокол № 9 від 03.04.2014 р.)

**Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і
сьогодення** : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2-х част. Ч. 2 : у 2-х
томах (Суми – Курськ, 18 квітня 2014 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко,
В. Б. Звагельський, Р. Камберова та ін. – Суми – Курськ : Сумський державний
університет, Південно-Західний державний університет, 2014. – Ч. 2, Т. 1. – 200 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів,
студентів, вчених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках
Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство,
держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення
УкрІНТЕІ № 861 від 9 грудня 2013 р.), присвячені актуальним питанням
суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці: Перший у світі монументальний пам'ятник Тарасу Шевченку.
Встановлений у жовтні 1918 р. у м. Ромнах на Сумщині. Скульптор І. П. Кавалерідзе.

ТИЖНЕВИК «РУСКИ НОВИНИ» В ЮГОСЛАВІЇ ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ*

На великих народних зборах, які відбулися 2 липня 1919 р. у м. Новий Сад, русини Королівства сербів, хорватів і словенців (КСХС, з 1929 р. – Королівство Югославія) заснували свою першу культурно-освітню і національну організацію – «*Руске народне просвитне друштво*» (РНПД) – Руське народне освітнє товариство, яке діяло у період між двома світовими війнами і представляло інтереси русинів у КСХС/Югославії.

РНПД дотримувалося тієї точки зору, що русини в Югославії є частиною українського народу, але з власною літературною русинською мовою та власними регіональними особливостями [25, с.4]. Товариство мало власні друковані видання – щорічник «*Руски календар*» (1921-1941) і тижневик «*Руски новини*» (1924-1941).

У «*Рускому календарі*» (РК) та «*Руских новинах*» (РН) подавалася інформація про русинів/українців Підкарпатської Русі та Карпатської України [35], українців Галичини, а також про українців, які проживали в СРСР. РНПД очолювали греко-католицькі священики, тому не дивно, що матеріали про життя українців у Радянському Союзі мали завжди негативні оцінки щодо діяльності більшовиків і радянської влади в економічній галузі та тиску на українське селянство. Автор ставить собі за мету проаналізувати статті, повідомлення та інформації про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні на сторінках тижневика РН, намагаючись оцінити їх вплив на політичне і національне життя русинів Югославії.

Джерелом для нашого дослідження слугували статті та інші матеріали про Радянський Союз, які публікувались у РК та РН вже у 1920-х рр. У них нещадно піддавалися критиці економічна, політична, культурна та антирелігійна діяльність більшовицького режиму переважно в Україні. У щорічнику РК на 1922 р. редактор календаря Юрій Біндас у рубриці вістей помістив матеріал під назвою «*Русия – большевицка крипта*» [1]. Автор вперше подав статистичні дані про великі людські жертви від початку панування більшовиків в Україні, руйнування господарства та методи здійснення усуспільнення селянських господарств, закриття церков, антинаціональну політику у галузі освіти тощо. Автор звернув увагу на те, що серед більшовиків великою була питома вага євреїв/жидів.

* Роботу виконано в рамках проекту «Воївођански простор у контексту европске историје» (№177002) Міністерства освіти і науки Республіки Сербії.

Тема Голодомору як однієї з найтрагічніших сторінок історії українського народу знайшла відображення і на сторінках тижневика РН, редактором якого на той час був греко-католицький священник, уродженець Галичини Михайло Фірак. На початку 1930-х рр. на сторінках РН публікувалися статті, в яких йшлося про тогочасну національну трагедію українців.

Спробуємо систематизувати весь обсяг інформаційних повідомлень про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні, виділивши кілька підтем, а саме: ставлення радянської влади до українського селянства; нездатність уряду організувати сільськогосподарське виробництво; репресивна політика щодо селянства; початок голоду та його наслідки; свідчення очевидців; страхіття голоду і приклади людодіства; «глухість» уряду до трагедії та реагування на неї окремих відомих діячів; реакція на трагедію за кордоном тощо. Зауважимо, що запропоновані підтеми певною мірою переплітаються між собою, їх важко розрізнити і виокремити. Про це свідчать самі інформаційні матеріали з досліджуваної теми.

У тижневiku РН часто подавалися статті й інформації, які характеризували більшовицьке господарювання в Україні. Таке господарювання піддавалося жорстокій критиці з боку редакції та авторів дописів, застерігаючи таким чином читачів газети від комунізму та соціалізму. У середині листопада 1931 р. у РН була опублікована стаття, в якій докладно описувалося більшовицьке господарювання [8, с.2]. Невідомий автор стверджував, що в Україні немає свободи слова і друку. Всюди панує великий безлад, залізниця функціонує вкрай незадовільно, заплановане не виконується. Наводиться посилання на газету «Коммунист» від 22 жовтня 1931 р., що у Катеринославі на станції пшениця гние просто неба. Далі автор пише, що у селян усе силою забирають і примушують вступати до колгоспу, де вони під наглядом чекістів гуртом обробляють землю. Комуністичний режим вилучає у колгоспів все зерно на потреби великих міст та на експорт. Колгоспникам майже нічого не залишається для власних потреб. А коли виявляється, що план не виконано, тоді більшовики за допомогою сили та терору намагаються вилучити у селян рештки хліба. Для цього використовуються загони чекістів і міліціонерів, які реквізують хліб, здійснюють репресії щодо керівників колгоспів, які не виконали плану хлібозаготівель.

За допомогою насильницької колективізації комуністичний режим намагався знищити вільного українського селянина – носія приватновласницьких інтересів і символу українського національного життя та перетворити його на денационалізованого

сільськогосподарського робітника. З цією метою більшовики, як описується у передовій статті тижневика РН, морально «псували» молодь, щоб таким чином знищити у ній всі позитивні моральні цінності і повністю підкорити собі. Одним із засобів формування «*нової комуністичної генерації*» було виховання молоді у безбожності [39, с.1]. Далі автор описував, як більшовики позбавляли селян землі, залишаючи їх голими, босими і голодними та примушуючи «*за трудовні*» працювати у колгоспах. За найменший опір людей карали на смерть, висилали на Соловки, де вони працювали у нелюдських умовах. Чимало з них померло там від холоду і голоду.

В іншій передовиці йшлося про те, як більшовицький режим планував протягом п'яти п'ятирічок цілком викоринити релігію із суспільного життя. Це повинно було здійснюватися таким чином: 1) у першій п'ятирічці планувалося запровадити у школах безбожність, закрити богословські академії і церкви, позбавити прав священників; 2) у другій – викоринити релігію із сім'ї, заборонити друкувати християнську літературу; 3) у третій – заснувати атеїстичні організації для боротьби із віруючими людьми; 4) у четвертій – перетворити церкви на кінотеатри, корчми тощо; 5) у п'ятій – ліквідувати залишки релігійної свідомості людей [7, с.1].

Навесні 1932 р. більшовики стикнулися з новою проблемою. Селяни не хотіли засівати поля, передбачаючи, що майже весь урожай буде вилучено. Тому влада примусово змушувала їх робити посівну. Доводилися надмірні плани. Селяни чинили опір, саботували посівну кампанію, псували техніку, різали худобу. Згодом виявилось, що не вистачає зерна для нової сівби, немає чим обробляти землю, оскільки частину худоби вирізали для власного споживання, решта загинула внаслідок нестачі кормів. Трактори й інші сільськогосподарські машини зіпсовані [41, с.2]. На сторінках РН подавалася інформація про проблеми вже під час весняної сівби 1932 р. До 19 травня було засіяно тільки третина запланованих площ [22, с.2]. Восени того ж року засіяли вдвічі менше площ, ніж попереднього року. І попри те, що врожай був менший, як повідомляла московська газета «*Правда*», на станції Жмеринка просто неба гнило під дощем 400 вагонів пшениці, тоді як люди помирали від голоду [18, с.2]. Не кращою була ситуація й у промисловості. На Оренбурзькому заводі, де працювало 3600 робітників, за місяць не було вироблено жодного вагону чи локомотиву [38, с.2].

Коли у 1932 р. Україна не виконала план хлібзаготівель, то почалися репресії щодо селян та керівників колгоспів. За повідомленням РН, більшовики розстріляли близько 40 відповідальних

осіб лише за те, що ті не змогли організувати хлібозаготівлю [3, с. 1]. У передовиці «*Большевицки диктатор на Україні*» йшлося про призначення в Україну нового диктатора – Павла Постишева, відповідального за виконання планів партії [10, с. 1].

У РН подавалося багато матеріалів про покарання селян за невиконання планів та опір більшовицькому режиму. Так, було надруковано повідомлення однієї польської газети про те, що чекісти спочатку оточили одне село поблизу Києва, а потім розстріляли його мешканців за саботаж здачі хліба [2, с. 3]. На жаль, автори таких інформацій або редактор часто не посилялися на джерело інформації, тому не завжди можна перевірити її достовірність. Однак, для газети головне було подати інформацію про жакливі події в Україні, щоб таким чином викликати у читачів співчуття до страждань своїх співвітчизників та застерегти їх від комунізму й атеїзму.

На сторінках РН було опубліковано низку повідомлень про каральні дії комуністичного режиму проти голодних людей. Голод змушував людей вдаватися до крадіжок хліба на залізничних станціях, який транспортували у великі міста та на експорт. Чимало селян вночі зрізали колоски на колгоспних полях, щоб хоч якось прокормити родини. За законом «*про три колоски*» від 8 серпня 1932 р., влада мала право виносити смертні вироки за такі дії [40, с. 2]. В іншому повідомленні йшлося про те, що більшовики карають людей за свою незграбну політику. Виявлялося, що всі у державі крадуть: селяни вирощений ними хліб, голодні робітники на підприємствах, дрібні чиновники в установах і навіть комуністи [6, с. 2]. Проте найбільше крали не селяни і робітники, а вищі урядовці, керівники підприємств, які мали для цього більше можливостей. Так, тижневик повідомляв про те, що керівництво авіазаводу у Харкові записало до штату декілька тисяч «*мертвих душ*» з метою отримати на них продовольчі картки з подальшою реалізацією продуктів харчування на чорному ринку [26, с. 1].

На початку 1933 р., коли голод вже лютував по всій радянській Україні та на Кубані, голодні селяни почали активніше чинити опір комуністичному режиму. Тижневик інформував читачів про повстання голодних козаків на Кубані [37, с. 5]. У відповідь чекісти і міліціонери розстрілювали повсталих, в тому числі жінок і дітей, а тих хто залишився живим, висилали до Сибіру [13, с. 2]. З посиленням на шведську газету, РН повідомляли про «*революцію*» в Україні. Йшлося про повстання близько півмільйона селян поблизу Києва та Харкова. Для придушення повстання влада використала регулярну армію. Без спеціального дозволу селянам заборонялося користуватися залізницею, іноземцям – виїжджати за межі Москви [36, с. 2].

Жахливий голод та каральні дії влади на селі викликали спротив навіть частини комуністів та творчої інтелігенції. На сторінках РН були надруковані повідомлення про самогубства письменника Миколи Хвильового, який таким чином повстав проти режиму [27, с.2], та народного комісара освіти УСРР Миколи Скрипника [23, с.2]. Згодом тижневик подав відомості про поневіряння у в'язниці відомого українського історика, колишнього голови Української Центральної Ради, академіка Михайла Грушевського [33, с.2].

Голод в Україні та СРСР збігся в часі зі світовою економічною кризою. Якщо Радянський Союз спочатку експортував вилучений у голодних селян хліб за кордон, знизивши таким чином ціну на нього на світовому ринку, то згодом сам почав імпортувати зерно за вищою ціною з Канади та Австралії. Про це повідомляли РН [4, с.2]. В одному з номерів тижневика йшлося про те, що прибульці з Сибіру до Польщі розповідали про великий голод у Сибіру, втечі людей до Китаю та інших регіонів країни. І все це сталося внаслідок нерозумної політики більшовиків на селі [16, с.1]. РН передрукували інформацію дописувача англійської газети «Гвардіян», який жив у Москві. Йшлося про високі ціни на продукти харчування у столиці, неможливість купити масло та яйця, запровадження «продовольчих» карток для робітників тощо. При цьому чимало людей надсилали хліб своїм родичам у регіони. За повідомленнями приїжджих до столиці, в інших містах ситуація на продовольчому ринку була ще гіршою. В Україні хліб у містах коштував 8-10 крб за кілограм при середній зарплаті робітника 100 крб на місяць. І це при тому, підсумовував дописувач, що Україна мала б годувати цілу Європу [20, с.2].

Тижневик повідомляв, що влітку 1932 р. вже з'явилися відомості про голод в Україні. Люди прямо на вулицях помирали з голоду [29, с.3]. Наприкінці 1932 р. РН подали відомості про жаліві картини голоду – божевілля від нестачі їжі, людоїдство та трупоїдство [30, с.2]. В іншому номері тижневика автор повідомлення стверджував, що голод 1932 р. страшніший за голод 1921-1923 рр. Йшлося про штучний характер голоду [15, с.2]. На початку 1933 р., коли радянська влада зрозуміла великі масштаби катастрофи, повсюдно запроваджувалася карткова система. Проте навіть у місті не всі могли скористатися цією допомогою. Про допомогу селянам взагалі не йшлося [5, с.5]. Посилаючись на московську газету «Известия» від 22 квітня 1933 р., РН повідомляли про те, що комуністична влада у Харкові пропонує давати народу дикі каштани та жолуді, оскільки хліба всім на

вистачить [31, с.2]. У наступних номерах тижневик інформував про жахливі наслідки голоду в Україні. Люди вимирали цілими сім'ями, порожніли цілі села. Чимало людей прямувало до міст у пошуках бодай шматка хліба. У селах залишалися лише ті, хто не міг ходити. Як висновок, московська влада таким чином намагалася упокорити українське село [28, с.2]. З поширенням голоду українські селяни намагалися виїхати за межі республіки, проте влада забороняла це робити, встановлюючи на кордоні військові та міліцейські загони [17, с.2].

В одній з передовиць влітку 1933 р. РН інформували про те, що всі газети світу пишуть про великий голод у більшовицькій Україні. У львівській газеті «Новий час» професор, який повернувся з Великої України, пише про страшний голод, особливо на Полтавщині. Більшовики мінімально забезпечують хлібом лише робітників та службовців, селяни ж вмирають від голоду. Щодня по Полтаві їздить «*форшпан*» і забирає з вулиць мертвих. Причина голоду – конфіскація владою не тільки хліба, але взагалі всіх продуктів харчування. Українці говорять, що росіяни таким чином хочуть знищити український народ. Були виявлені численні випадки людодійства [9, с.1].

Редактор РН М.Фірак, заперечуючи більшовицьку брехню, писав про те, що втікачі з «*краю на землі*», як більшовики називали Радянський Союз, розповідали про велику біду та страшне насильство. Туристам, які приїжджали до СРСР, більшовики показували лише «*потьомкінські*» села і не дозволяли побачити вимерлі від голоду села [11, с.2]. Про голод і репресії щодо селян свідчили і біженці з України, які через Дністер під кулями радянських прикордонників перетинали румунській кордон [21, с.2]. Тижневик подав на своїх сторінках свідчення прибулого з України економіста про зникнення від голоду цілих сіл, заборону влади фіксувати у документах смерть людини від голоду, поховання померлих вночі, щоб живі не бачили масштабів трагедії [14, с.1].

Чимало людей з-закордону намагалося допомогти голодуючим, проте більшовики, заперечуючи голод, не дозволяли це робити. Тому 24 червня 1933 р. греко-католицькі єпископи Галичини звернулися до віруючих із закликом молитися за нужденних та збирати пожертви на потреби голодуючих в Україні, сподіваючись на милість Божу. Звернення підписали митрополит А.Шептицький та 7 єпископів цієї митрополії [32, с.1-2]. У неділю 29 жовтня 1933 р. греко-католики в Галичині та в інших країнах, де жили русини/українці, провели служби у церквах на благо братів, які потерпають від голоду в радянській Україні, та панахиди за

померлими від голоду. Фактично це був день протесту проти більшовицького насильства над українським народом [19, с.2]. При цьому тижневик не згадав про те, що того дня у переповненому соборі св. Юра у Львові була відслужена літургія за голодуючими та прочитане єпископське пастирське послання, а проповідь виголосив о. Гавриїл Костельник [24, с.15]. Це було пов'язане з тим, що він за походженням був русин з Югославії, а РНПД і місцеві русини шанували його як свого «найславетнішого сина».

Публікації про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні на сторінках РН свідчили про те, що, незважаючи на невелику чисельність (25 тис. осіб) русинів в Югославії, вони були добре обізнані про українську національну трагедію. Редакція тижневика, інформуючи читачів про політику більшовиків на селі, репресії проти українського селянства, жахливі картини голоду, намагалася не тільки подати свіжу і достовірну інформацію, але і застерігти людей від комунізму і соціалізму як великого зла ХХ ст. Повідомлення про Голодомор викликали у читачів співчуття до співвітчизників в Україні, які піддавалися терору за допомогою штучно створеного голоду, а це, у свою чергу, посилювало у свідомості русинів Югославії відчуття єдності з українським народом.

-
1. ІО.Б. [Биндас Юрий]. Русия – большевица крипта // Руски календар / РНПД. – Руски Керестур, 1922. – С.136-137.
 2. Большевики виштреляли цали валал // Руски новини. – Дяково, 1932. – Ч.27. – С.3.
 3. Большевики заштрелели 40 високих уряднікох // Там само. – 1933. – Ч.12. – С.1.
 4. Большевики купую жито // Там само. – 1932. – Ч.20. – С.2.
 5. Большевики не маю хліба // Там само. – 1933. – Ч.1. – С.5.
 6. Большевиком гори под ногами // Там само. – 1932. – Ч.39. – С.2.
 7. Большевицке безбожество // Там само. – Ч.30. – С.1.
 8. Большевицке газдоване на Україні // Там само. – 1931. – Ч.12. – С.2.
 9. Большевицке пекло // Там само. – 1933. – Ч.29. – С.1.
 10. Большев[ицки] диктатор на Україне // Там само. – Ч.8. – С.1.
 11. Большевицки циганства // Там само. – 1932. – Ч.12. – С.2.
 12. Власенко В. Голодомор 1932-1933 рр. на Сумщині (до 75-х роковин національної трагедії) // Сумський історико-архівний журнал. – Суми, 2008. – №IV-V. – С.29-70.
 13. Глад на Україне // Руски новини. – Дяково, 1933. – Ч.15. – С.2.
 14. Глад на Україне // Там само. – Ч.34. – С.1.
 15. Глад у большевицкей держави // Там само. – 1932. – Ч.48. – С.4.
 16. Глад у Сибиру // Там само. – Ч.21. – С.1.
 17. Глад у Україне // Там само. – 1933. – Ч.24. – С.2.
 18. Гніє погаране жито // Там само. – Ч.37. – С.2.
 19. Дзень народней жалосци // Там само. – Ч.43. – С.2.
 20. Живот у большевицким «фаю» // Там само. – 1932. – Ч.23. – С.2.
 21. З большевицкей України сцекли до Румунії // Там само. – 1931. – Ч.17. – С.2.

22. Зашиви на Україне // Там само. – 1932. – Ч.23. – С.2.
23. Заштрелел ше большевицки министер Никола Скрипник // Там само. – 1933. – Ч.28. – С.2.
24. *Єренюк Р.* Українська церковна преса в Канаді і Голодомор та геноцид 1932-1933 рр. / Роман Єренюк // Український вимір: міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Чернівці, 2009. – Ч.8. – Т.1. – С.3-16.
25. *Костельник Г.* Liber memorabilium грекокатолицької парохії бачкерестурської / Гавриїл Костельник // Союз Руснацох и Українцох Югославії. – Нови Сад, 1998. – С.218.
26. Мертви єдза // Руски новини. – Дяково, 1932. – Ч.36. – С.1.
27. Микола Хвильовий // Там само. – 1933. – Ч.27. – С.2.
28. Москва и Киев // Там само. Ч.20. – С.2.
29. На Україне єдза людске месо // Там само. – 1932. – Ч.28. – С.3.
30. На Україне єдза людске месо // Там само. – Ч.46. – С.2.
31. Наместо хлеба гестинї и жалудз // Там само. – 1933. – Ч.19. – С.2.
32. Нашо владики за гладних на Україне // Там само. – Ч.31. – С.1-2.
33. Професор Грушевски ошлепнул // Там само. – Ч.36. – С.2.
34. *Рамач Я.* Руснаци у Южней Угорскей (1745-1918) / Янко Рамач; Войводянська академия наукох и уметносцох. – Нови Сад, 2007. – С.520.
35. *Рамач Ј.* Русинско народно просветно друштво и рецепција о Поткарпатској Русији/Карпатској України у његовим издањима / Јанко Рамач / Истраживања 24 / Филозофски факултет Нови Сад – Одсек за историју. – Нови Сад, 2013. – С.457-475.
36. Револуција на Україне // Руски новини. – Дяково, 1933. – Ч.33. – С.2.
37. Українски козацї ше буња // Там само. – Ч.1. – С.5.
38. Як большевики газдују // Там само. – Ч.40. – С.2.
39. Як большевики губя младеж // Там само. – 1932. – Ч.20. – С.1.
40. Як большевики карају // Там само. – Ч.33. – С.2.
41. Ярні бриги большевицох // Там само. – Ч.20. – С.2.